

OSVRTI

EKSPERIMENTALNA GRAMATIKA

I.

Objelodanjivanje *Priručne gramatike hrvatskoga književnog jezika* (Školska knjiga, Zagreb, 1979) svakako je jedan od najznačajnijih događaja u našoj jugoslavistici posljednjih godina i pored svih prigovora koji se toj knjizi mogu uputiti.

Prije svega, to je prva cjelovita gramatika koja je pisana s ozbiljnom namjerom da teorijska i metodološka dostignuća suvremene lingvistike primijeni u opisu hrvatskoga književnog jezika.

Izuzetna je ova knjiga i po tome što je rezultat timskog rada uglavnom mladih lingvista (zavoda za jezik).

Među odlikama spomenute knjige valja svakako izdvojiti i nastojanje autora (većine i u većem dijelu) da pojednostave opis jezičnih zakonitosti (no to ne znači da su ga približili širem krugu čitatelja; naprotiv, čitatelji bez solidne lingvističke naobrazbe neće neke dijelove uopće razumjeti — to se posebno odnosi na fonologiju i sintaksu), da odbace neke predrasude koje se u priručnicima i inače u stručnoj literaturi već dugo povlače i da prihvate relevantne sugestije objavljujane po raznim stručnim publikacijama.

Smatram također potrebnim istaći da je korpus tekstova iz kojih su uzimani primjeri suvremen i reprezentativan (iako su beletristički tekstovi najčestotniji, ipak bi se moglo reći da su zastupljeni svi funkcionalni stilovi hrvatskoga književnog jezika). Šteta je ipak što jedinice toga korpusa nisu i navedene (barem na kraju knjige).

Na kraju ovog niza općenitih odlika posebno bih istakao nastojanje autora da im opis bude dosljedno sinkronijski.

To smatram odlikom i ističem posebno zato što su dosadašnje naše gramatike nudile mnogo više informacija o tome od čega je što postalo, nego o tome što je što i kako funkcionira (ili su naprosto bile savjetodavno-normativni priručnici). Čak bi se i za

poglavlje pod naslovom *Jezične promjene* moglo reći da na neki način nije neprimjereno sinkronijskoj koncepciji. Pa ipak, ja smatram da mu u gramatici toga tipa nema mjesta. Ono je naime rezultat kompromisa i obezvređuje donekle spomenuto nastojanje za dosljednom sinkroničnošću. Čini opis sinkronijsko-dijakronijskim, »pomiruje« tradicionalna i suvremena shvaćanja u pristupu jezičnom sustavu.

Osim toga, ovo poglavlje, baš zato što je zamišljeno tako da bude u funkciji sinkronijskog opisa, sasvim je nepotpuno. Obuhvaća uglavnom promjene u fonološkom sustavu (dijakronijskoj morfologiji posvećeno je svega desetak stranica, a historijske tvorbe i sintakse uopće nema).

Ovim primjedbama nisam, naravno, htio umanjiti značenje dijakronijskog pristupa jeziku (naprotiv: smatram da je krajnje vrijeme da se napiše dobra historijska gramatika hrvatskog ili srpskog jezika). Jezične promjene treba upoznati da bi se shvatile neke pojave u suvremenom jeziku (kao što piše Dragica Malić na početku tog poglavlja), ali ne samo zato i ne iz nekog uzgrednog i nepotpunog dodatka sinkronijskoj gramatici.

Načelan prigovor zaslužuje, po mom mišljenju, ova gramatika i zbog odrednice *priručna*. Postavlja se, naime, pitanje za koga je ona i po čemu priručna. Za širi krug čitatelja ona nije priručna jer njih zanima uglavnom standardno-jezična problematika (tj. oni zaviruju u gramatiku onda kad su u kakvoj nedoumici), a ona je u toj knjizi samo marginalna (standardnojezičnih i normativnih intervencija nalazimo uglavnom samo u morfologiji i u poglavlju o jezičnim promjenama). S druge strane, očekivati da će ta gramatika biti priručna stručnjacima bilo bi prilično neskromno.

To bi značilo da ona sadrži primjeren i iscrpan opis hrvatskog književnog jezika, da po tome može biti stručnjaku *pri ruci*. Ona je, međutim, daleko od toga i u tom bi se smislu prije mogla smatrati eksperimentalnom.

Načelno bi se autorima gramatike moglo zamjeriti i to što nisu bili dovoljno izdašni u navođenju literature kojom su se služili (osim korektno i sa zahvalnošću spomenute Katičićeve rukopisne sintakse zaslužuju to još barem Silić-Rosandićev udžbenik »Osнове fonetike i fonologije« te neki Babićevi radovi iz područja tvorbe).

Ostale zamjedbe općenitije naravi (i pohvalne i pokudne) bit će iznesene u raspravljanju uz pojedinu opisne razine.

II.

U opisu fonološke razine polazi se od suvremenih teorijskih i metodoloških dostignuća, ali se i pored toga mora reći da ta razina pripada slabije opisanim.

Prije svega, u okviru fonetike i fonologije ima poglavlja koja nemaju mnogo veze s fonološkom razinom (uvodno poglavlje *Jezik i govor* općeteorijske je naravi; rečenična prozodija ili tzv. rečenična fonetika nije, u strožem smislu, vezana ni uz jednu jezičnu razinu, nego pripada većim dijelom — kad god nije sintaktički relevantna — sintaksi govora).

Fonetika i fonologija nisu međusobno dovoljno razgraničene (osim definicijski). Tako se polazi od pretpostavke da su fonemi i glasovi uglavnom iste jedinice (razlika je u tome što kod glasova nema redundantnih osobina): zato se tvrdi da fonem biva ostvaren glasom, što je u najmanju ruku neprecizno jer su fonemi apstraktne jedinice koje se zapravo ne mogu ni ostvariti (glas eventualno može reprezentirati fonem). Fonetiku je ili trebalo jasno odijeliti od fonologije ili je sasvim izostaviti (u gramatici koja pretendira na to da bude suvremena trebalo bi očekivati baš ovo drugo jer fonetika i gramatika imaju vrlo malo zajedničkog).

Formulacije i definicije mahom su nejasne, preopćenite ili nedovoljno iscrpne. Govorni se akt, na primjer, definira kao proces kojim se prenosi poruka. U takvoj odredbi govorni akt nije ničim razgraničen od drugih mogućih procesa kojima se prenose poruke (nedostaje *differentia specifica*). U nekim se definicijama predmet određivanja

definira njim samim: tako je razlikovno obilježje ono (tj. obilježje) koje dolazi u fonološku opreku s obilježjem s kojim je u paru. Iz ove definicije ne saznajemo ništa o obilježju (*circulus vitiosus*).

Iz poglavlja *Dioba glasova po akustičkim osobinama* neupućeni će malo saznati, a oni upućeniji imaju priliku da se zbune. Saznat će, na primjer, da je vokalnost osobina glasa koja se odnosi na *treperenje* glasnica (nije rečeno kako se odnosi; osim toga, kako vokalnost razgraničiti od zvučnosti: zvučnost se naime određuje kao osobina koja je u vezi s *titranjem* glasnica) pri čemu nastaje zvuk, koji se onda oblikuje u govornim šušlinama i prolazima. Usta su otvorena pa ima neprimjetno šuma (12; broj u zagradama označava stranicu).

Kako gramatika nije namijenjena samo stručnjacima (o tome nas u predgovoru obavještavaju i sami autori), neke je formulacije trebalo pojednostaviti. Formulacije poput ove koja slijedi neće, vjerujem, oduševiti ni stručnjake: akustički je difuznost raspršenost zvučne energije u spektru (da i ne spominjem ponovno poročni krug: raspršenost je raspršenost...).

S obzirom na prvi par inherentnih distinktivnih obilježja (vokalski — nevokalski; konsonantski — nekonsonantski) fonem *j* određen je kao nevokalski i nekonsonantski. On naime predstavlja *prijelazni* fonem (to je već termin koji ne bi trebalo tolerirati) i to između vokala i sonanata. Nije mi jasno zašto je taj fonem nevokalski kad su svi (ostali) sonanti vokalski, a on je bliži vokalima od sonanata. Osim toga, fonemu *j*, određeno je i mjesto u fonološkom sustavu upravo spomenutim dvama minusima, tj. jedini je fonem određen isključivo negativno (ostala su njegova obilježja redundantna).

Izostala je podjela glasova po načinu tvorbe i zamijenjena dvjema podjelama od kojih je prva — po vrsti zapreke — opravdana i jasna (rekao bih da je i prihvatljivija od ustaljene podjele po načinu tvorbe), a druga nejasna, nepregledna i, po mom miš-